

БЕРТ
ГУРТУЕВ

МАРДАКЕМЛЕ
КИТАБЫ

«ЭЛЬБРУС» КИТАП БАСМА
НАЛЬЧИК · 1990

Халкъ айтыулары да тергеуге алып,
Кесимдеги назму кеплеге салып,
Улузгура, кёзенек да эшеме,
Гелеу тюзде бузоу аран этеме:
«Бу да энди не мурулдайды?» — деме:
Оюм керир мардакемле тиземе.

Кюйюз сунма жылтырауукъ жегенни,
Тенгиге тутма кѣзбау эте келгенни,
Акъгъа: «Къара», къарагъа: «Акъ»,—
дегенни,
Дайым кесине файда излегенни.

Аман ит — туманга къарап юрюучю.
Аман киши — керексизге кюлюучю.
Экисинде да барды да жартылыкъ,
Ма андан сёгюледи аллай кылыкъ.

Нёгердиле Чабакъ бла Бёдене,
Алай ол нёгерликден алагъа не?
Чабакъ суудан чыгъар мадар билмейди,
Бёдене уа суугъа аз да кирмейди.

Аман адам буруш ниетин кьурса,
Келе келип, этегинге олтурса,
Арсар болмай, кесинг иги оюм эт,
Этегинги кесип, андан кери кет.

Айтхылыкъ жохар чалгъы
Чаллыкъны тынч чалады,
Аузу ташха тийсе уа,
Быхчы болуп къалады.

Қыамажакъ бийинг болса,
Оноуну къолгъа алса,
Тартыр сени багушха..
Башынг къалыр сагъышха.

«Көрген — көргенин этер,
Көчген — арбасын жегер»,—
Дейдиле. Аман юлгю
Көргюзтме жашха, кыызгъа.
Юлгю бол да, сала тур
Жаш төлюню тюз ызгъа.

Эсингде тут хар заман:
Къачан да, буруш адам,
Чыбыкълыкъда бююлмей,
Къазыкълыкъда бююлмез,
Жашлыгъында тюзелмей,
Къартлыгъында тюзелмез.

Эринмейин ишлесенг,
Иш багъар, кийиндирир.
Сени махтап, къубултуп,
Эл акъ атха миндирир.

Ачах бла Ачахмат
Экиси да — эгизле,
Шашмай, бирге ушагъан
Тупулухла, семизле.
Бек кыйынды аланы
Бир бирден башхарыргъа,
Эки эгиз жашчыкъны
Энчи-энчи таныргъа.
Экисин да, бир кибик,
Аналары сюеди.
Бире сиркиулюк этсе,
Экисин да тюеди.

Исси сютню урглап, аузун кюйдюрген,
Сууукъ сууну да юфгюрюп урглайды.
Жолда бара, аягъын ташха ургъан,
Андан сора, эслеп-эслеп атлайды.

Эс бурмайын бюгюн боллукъ мадаргъа,
Къулакъ салма тамбылагъы къадаргъа.
Мадарлыны къадар ызындан тууар,
Мадарсызны уа дыккы жашау бууар.
Къура къадарынгы, эринмей ишлеп.
Сакълап турма: «Кёкден будай жауар»,—
деп..

Сандырагъан Касборука
Тели оюн этгенди:
«Жугъутурча кых этеме»,—
Деп, къаядан кетгенди.
Оюнну оюн биледи,
Хар оюнну эби бар,
Оюм этмей, махтаньргъа,
Айт, кимге кереги бар?

Зал таба да кьарай турмай,
Кьагьытдан кёзюн айырмай,
Лекция окъуйду Азал.
Адамдан а толуду зал.
Ол, лекциясын тауусуп,
Бетин залгъа бурады,
Анда уа — жангыз бир кьартчыкъ,
Ол да жукълап турады.

Бир арада хыйлачыны тузагъы
Иесини борбайына чырмалыр.
Хыйлачы, алайда кеси бедишли.
Жыгъылып, къобалмай окъуна къалыр.
Ма андан айтыла болмаз бошуна:
«Хыйлачыны бир юлюшю — башына».

Азыкчыгъын тамагъына терк жутхан,
Бюгюн тоюп, тамбыласын унутхан
Саналырма эслиге, аяулугъа?
Сорчу жашау ызны билген таулугъа.
Ол айтханига, къулакъ салып, тынгыла:
Юйретную — жашау дерсди. Ангыла.

Кюз кьошда, шапалыкъ эте,
Къарамуса къалады.
Сора, отлукъ мажарыргъа,
Ол отунга барады.
Балтасы уа, булдады да,
Агъачха илинмейди,
Ол угъай, балта тийгенде,
Ызы да билинмейди.
Биленмеген балта бла
Отун эталмай къалып,
Балтаны бойнундан бууду
Къарамуса, чамланып.

Этегин ёрге тутар — суугъа кирген.
Татимлы ашын ашар — жашай билген.
«Ат къуйругъундан тутхан — суудан ётер,
Ит къуйругъундан тутхан — суугъа
кетер»,—

*Дегендиле бурунгула,
Оюм эт да, тюз ангыла.*

Батыр ёлсе, ёлмегенча къалады,
Къоркъакъ ёлсе, эки кере ёледи.
Батыр къазауатха таукел барады,
Къоркъакъ а, душмандан къачып келеди.
Батыр — жыйыныны кёллон кётюрюр.
Къоркъакъ — нёгерин да саудан ёлтюрюр.
Батыр киши — бёркюн бийик киеди,
Къоркъакъ киши бугъунургъа сюеди.

Терек махталады жемиши бла,
Жигер адам а — этген иши бла.
Алай, ёхтем болма, кесинг махтанма.
Кёзбау махтаугъа уа бир да алданма.
Адам ёхчеге махтаучуду бирде.
Къургъакъ махтау себеп болмаз ёмюрде.
Кёзбау сёзге алданма да, оюм эт.
Ишлей-ишлей, ахшы умутунга жет.

Не кири жуусанг — суу аны тазалар,
Жашауунга, биринчи болуп, жарар,
Алай кир ниетни уа жууалмайды:
Ол ниет жуудуругъа бой салмайды.
Къара ниет къарангыгъа бугъады,
Дерт жетдирирге, мюйюшден чыгъады.

Анады бек тынгысыз юйюрюне,
Хар заманда къууат бере юйюне.
Ахшы ата кюнюн зауукъ бардырыр,
Юйюрюне ахшы къылыкъ алдырыр.
Бирикген юйюрге ким да сукъланыр,
Қесине да андан кѣп юлгю алыр.

Юйюме келген келинчик —
Нюрюн жайгъан чыракъды,
Таза, тири, суюдюмлюдю,
Барыбызгъа ийнакъды.
Халаллыгъы, жууашлыгъы —
Юйде кютю къой кибик,
Эри бла жарашуу —
Аркъау бла бой кибик.

Жюрек жюрекни суйсе,
Сезер жюрек жылыуун,
Кёз къарамда билдирир
Жюрекде айтылыуун.
Суймеклик кёпюр болур
Хар къызгъа да, жашха да.
Барды ниет билдириу
Сёлешиуден башха да.

Къой игиси — боз болады,
Эр игиси — таз болады.
Мия башха нек кюлесе,
Ичи акъыл тебе эсе?
Биреулени чачы къалын,
Башханы уа — башы къалын.

Тауукъну кѣуугъу жокъ,
Жарлыны жууугъу жокъ.
Ушукула бузоу болмаз,
Ёлюп кетген сау болмаз.
Жашау а барады кеси сырында,
Айтыла-айтыла халкыны жырында.

Биринчи сабийинги тап юйретсенг,
Экинчинги устазы болады ол.
Жангылычларын, кечирмей, тюзетсенг,
Тюз жашаугъа табылады эркин жол.
Сабий унутмай турады кѳргенин,
Таматасы да нелляй дерс бергенин.

«Азыкъ аз болса, нёгер харам болур»,—
Деп, айтханла аз болмадыла элде.
Мен а, аз азыгъымдан юлюш бёлюп,
Берип турдум нёгериме хар жерде.
«Эшек ишлер, ат ашар»,— деп, турмадым,
Ахыр къабынымы да букъдурмадым.

Жыгъылыр жерими алгъадан билсем,
Алай бармай, бир жанына таярем,
Не да ма мен ол жыгъылыр жериме,
Юсюмден тешип, тонуму жаярем.
Қъалай кыйынды, эслемай, абынган,
Амал этмей, къадарына табынган!

Акъяллы къартлары болмагъан элде
Хазнамы болурла асыулу жашла?
Акъяллылыкъ суралады хар жерде:
Аны дерсин жаш заманынгдан башла.
Акъяллылыкъ жоргъа атха миндирир,
Акъялсызлыкъ жашауну тюгюндюрюр.

Къартлыгъында къартча тура билмеген,
Акъыл сѣю ныгъышда эштилмеген,
Аллай къартла тюбейдиле арада,
Хурмет да, сый да къалмайын алада.
Къарт эсенг, бол, халкъынг суйюп
танырча,
Айтхан сѣюнг нарт сѣз болуп къалырча.

Айыпдан кьоркьгъан — кьоркьакьгъа
саналмаз.

Жаудан кьоркьгъан — батырлыкьгъа
баралмаз.

Кьоркь айыпдан, кьоркьма жаудан!

Файда жокьду бош сылтаудан.

Жауларынга жууапларын табарса,

Уялсанг а — тюп эрринги кьабарса.

Къартлыгъында жилямагъын ансы сен,
Жашлыкъда жилягъанынг унутулур.
Не бушуу сынаса да жашай келген,
Тёзе кетип, кёп бушуудан къутулур.
Бушуу келсе — тёзюу керек,
Къадар жолун сезиу керек.

Ит болмаса — тюкю юрюр.
Ат болмаса — эшек жүрюр.
От жанмаса, ким юфгюрюр?
Жюлгюч жокъда ким баш жюлюр?
Амалсыз — амал къурады.
Жокъну керек тапдырады.
Оюм эталгъан бир къадар,
Табады ишине мадар.

Биреу амалсыздан жангылды эсе,
Кёл кенгдирип, бошуна кюлме анга.
Бир кезиуде ол этген жангылычны
Этип къояргъа тюшюп къалыр санга.
«Кюлме жашха — келир башха», — дедиле.
Акъяллыла тюз хукму излейдиле.

Жемиши кѣп бутакъ салыныр жерге,
Жемиши аз бутакъ чюелир ёрге.
Акылы кѣпню халкыы сюер, таныр.
Акылы кем керексизге махтаныр.
Махтанчакъгъа ким да бюсюремейди,
Аны эли кенгешге излемейди.

Ишлемеклик — кийиндирир, ашатыр.
Эринчеклик — ауаралы жашатыр.
Билип төресин, эбин,
Ишге эринмей тебин.

Эрттенликде эртте кьопмагъан адам
Ырысхыдан кем болур.
Иеси иги кьарамагъан сабан
Тели хансладан толур.

Къойла — къойла болмасала,
Эркеч башчы болмаз эди,
Жолну ызлай, къой сюрюуню
Ызындан тизалмаз эди.
Оюму, сынауу дыккы
Бодуркъуну адам сунар,
Анга ышаниганлай турур,
Дайым махтар, башын сылар.

«Эринчекге от этдирме,
Жут адамгъа хант этдирме»,—
Дегендиле бурунгула.
Магъанасын тюз ангыла:
Эринчекни оту жанмаз,
Жут адамдан азыкъ къалмаз.

Чабакъ сууда жүзе эди,
Сѣлеширге сѳе эди.
Сѣлеширге аузун ачса,
Аузуна суу кире эди.
Ол амалсыз къарай эди,
Сѣлешалмай къала эди.

Чыбыкъ чалман болур ючюн,
Биргесине къазыкъ керек.
Ишлегеннге хар дайым кюн
Къарыу берген азыкъ керек.
Азыкълы ат арымаз,
Ачны кёзю жарымаз.

Ачхыч онглуду киритден:
Сюйсе — ачар, суйсе — этер.
Керек болмаса кесине,
Сансынмайын, кьоюп кетер.
Кирит Ачхычны сакълар,
Жалыныр да, кьучакълар.

Жауурлугъу жукъа атны —
Сырты жауур.
Баш токъмагъы жукъа къартны —
Юйю дауур.
Мамыр жашар ючюн бирге,
Сабыр онсу эт юйюрге.

Алай кыйын болмаучуду
Къонакъбайгъа келе билген.
Тынч туйюлдю адет бла
Кете билген къонакъ юйден.
Къонакъбайдан кеталмагъан
Къамичисин да урлатыр.
Халкъ тѳресин эталмагъан
Хазнамы табалыр хатыр?

Бир кере сѣлеширге,
Эки кере оюм эт.
Оюмунг жетишмесе,
Сѣлешмейин, кѳююп кет.
Тынгылагъан — тын сындырыр.
Оюмлагъан — иш тындырыр.

Акъял, сакъялда угъай,
Башда болур.
Чёрчеклик, къартда угъай,
Жашда болур.
Эрлик — кичиден чыгъар,
Гиртчи — гёжефни жыгъар.

Акылы кѣп —
Бай болур.
Башы тентек —
Сай болур.
Хар иште да бир бѣлек
Тынгылы оюм керек.

Ёнкюч тилей келген болса,
Ёсерсе, керилirse.
Кесинг ёнкюч тилей барсанг,
Гитчечик кёрююрсе.
Ёхтем этеди бермек,
Мугурайтыр тилемек.

Бөрүгө жанынг ауруса,
Къоюнг къорар.
Аманнга ахшылыкъ этсенг,
Бурнунг къанар.
Боллукъну алгъадан сез,
Боллугъу болса уа — тѣз.

Къууанчынга шуёхларынгы чакъыр,
Жауларынг а кеслери да келирле.
Шуёхларынг эслемеген затланы,
Кёрюп, сёгюп, орам сюдге берирле.
Сора ийленирсе сен, бетинг жибип,
Талкъыны аузунда чабырлыкъ кибик.

Мардасыз эркеленген жаш сер болур,
Уллайса да, юйю дауурдан толур.
Къубултууну, урушууну — чеги бар.
Чекден атлауну кимге кереги бар?
Хар заманда сабийге тюз юлгю бол,
Сора жашауда абынмай жүрюр ол.

Кеси анасын суйген,
Суймеклигин атмасын.
Башханы анасына
Сыныкъ сѣзле айтмасын.
Махтау, ыспас алагъа —
Хурметли аналагъа!

Кеси ата болмагъан,
Ата хакъын билirmi?
Анга боюн салмагъан,
Абынмайын жүрюрмю?
Ата — юйюр башыды,
Аны мурдор ташыды.

Сюе эсенг гюлюю ариу хауасын,
Сюй аны гылжа-мылжа чыгъанасын.
Ол жалан балагъынга чанчылса да,
Къаны баргъан аягъынг ачыса да,
Бек суйсенг — суймеклик эсингде жюрюр,
Кеси ючюн кѣп азапха тѣздюрюр.

Кѣзбаучу татлы кѣапдыргъандан эсе,
Халал тенгни ургъаны да татлыды.
Хыйлачы кѣп махтап тургъандан эсе,
Ез тенгни эс бургъаны да татлыды.
Кѣзбау ышару — мырхыклы жюн кибик,
Керти ышару а — жарыкъ Кюн кибик.

Къанатлыгъа, учар ючюн,
Эки гиртчи къанат керек.
Элге, зауукъ жашар ючюн,
Бирикген жамауат керек.
Къанатсыз, къуш да учалмаз.
Бузукъ элде — намыс къалмаз.

Маккагъа уа артмакъла да баралла,
Алай ала, хажи болуп къайтмайла.
Артмакъла артмакъ болгъанлай къалалла,
Макка-Мадинадан хапар айтмайла.
Жахил — жахилди, динни бек суйсе да,
Сарых къысып, женгсиз халат кийсе да.

Эштген кѳргеннге айтды,
Кѳрген тынгылап къалды.
Сейирсинген бет бла
Эштгенни кѳлюн алды.
Кѳрдюнг эсенг бир бѳлек,
Эштирге неге керек?

Жыл саны кѣп болгъандан
Игиди билими кѣп.
Неге махтаныу керек:
«Мынча жыл жашадым»,— деп?
Билим — жашау чырагъы,
Билимли — эл ийнагъы.

Эли суйген — элине ёкюл болур,
Уллу суудан ётерге кёпюр болур,
Иште, жашауда ачыкъ дюлгю сала,
Махталгъан жыйынны аллында бара,
Оюмлугъа эл ышаныр,
Ызындан таукел атланыр.

Узакъ жолгъа атлансанг,
Жол нёгерни унутма.
Ол санга халал эсе,
Анга кир ниет тутма.
Халал тенг жолгъа тюзетир,
Харамлыкъ — палахха элтир.

Сюе эсенг намысынг болурун ёр,
Башхалагъа сен да намыс этип кёр.
«Ариу сёзде ауруу жокъду»,— дейдиле.
Адеплини кёпле да истейдиле.
Адеплилик — алтын саугъа,
Мурдор таш болур жашаугъа.

Изар кёзлюге кьоншуну тауугъу,
Асыры уллудан, гогуш кёрюнюр.
Сора изарны таркьайыр зауугъу:
Ёз оюму хыйлалыкьгъа бёлюнюр.
Хыйла оюм тынгысызлыкь туудурур,
Тюз баргъан жолунгдан терсине бурур.

«Соргъанны айыбы жокъду», — дейдиле:
Сен, кертини сура да, юйрен халкъдан.
Кимле да керти сѣзню излейдиле:
Оюмгъа себепди аллайны тапхан.
Юйреннген — юйрете билир,
Жамауат аллында жюрюр.

Къоркъакъ, къоркъса, ауарагъа къалады,
Сер башына кетмез айып алады.
Ол, кеси ауанасындан да къачып,
Барады, абына-сюрюне, апчып.
Къоркъакъны сюрелле юйюне дери,
Ол батырны болалмайды нѣгери.

Ачыуланган — кесин жояр,
Жашауун кысхартып кьояр.
Ол эшек шинжиге ушар,
Хар кимге чанчыла жашар.
Аллайны аузу тыйылмаз,
Къаны кьартыкьгъа сыйынмаз.
Ачыуланган — ачы сёзлю,
Тенглерине изар кёзлю.
Ачыулануу — бузар къанны,
Орнунда кьоймаз инсанны.

Кѣп гѣжефни жыгъа келген бир гѣжеф,
Чагъырдан кеф болуп чыкъды орамгъа:
«Мен, ичсем, иги тутушуучума»,— деп,
Махтанды анга тюбеген адамгъа.
Ол а кѣрдю гѣжефни жыгъылгъанын,
Чалман жанында тѣнгереп тургъанын.
Ичгичилик гѣжефни да жыгъады,
Ызындан да талай палах чыгъады.

Сен билимни сабийликде алырса,
Къарт болсанг а — билимге тыянырса.
Билимсиз къалгъан къарт — пура терекди.
Билим алыугъа къадалыу керекди.
Тынч туююл билимге элтген окъуу жол:
Ийне бла кёр къазгъан кибикди ол.

Ишлей билгенни билими узунду,
Ишлей билмегенни тили узунду.
Тилде суюк жокъду да — турур жаншап.
Ишлей билген жарыр, зауукълу жашап.
Иш тындырыу болур байлыкъ шауданы.
Унутмай, дайым эсингде тут аны.

Ачлыкъ кысса — гыржын ушар ётмекге,
Жукъу басса — таш да ушар тёшекге.
Ачлыкъ, борбай кыркып, тёнгеретеди.
Жукъу жарты ёлгеннге тенг этеди.
Излемесе да аланы киши да,
Эгеч-къарындашдыла экиси да.

«Къыйырдагъы — къыйынлы», —
Дейдиле. Кертиди ол.
Сени къоншунг жокъ эсе,
Сен бирлеге къоншу бол.
Иги къоншунг себеп болур,
Дайым сени тергеп болур.

Биреу ёгюз урлагъанды,
Биреу а биз урлагъанды.
Уручулла экиси да.
Хурмет этмез бир киши да
Халкъдан айып алгъанлагъа,
Эл бедиге къалгъанлагъа.

Жашырын сёзюнгю юйде да айтма:
Юйню кьабыргьалары да эштирле,
Ала шош тургъаннга да сен алдатма:
Сёзюнгю эл ныгъышына элтирле.
Ныгъышда уа, чурум таба сёзюнге,
Хыликгя этип кьарарла кёзюнге.

Тауукъ, гаккы тапханды да,
Энди уа жырлай турады.
Хораз, кыстау къанат къагъып,
Туурада нек кычырады?
Биреу кыйын иш мадарды,
Биреу а махтауун алды.
Биреу ишлер, биреу ашар.
Ашагъан махтана жашар.

Жаш заманын, ишлей билмей, ашыргъан,
Къартлыгъында билгенлеге баш ургъан,
Кем жери болмаса да сыфатында,
Махтаулу жюриумез жамауатында.
Къалмаз ючюн бедишге,
Жашлыкъда юйрен ишге.

Юйретиуню алалмагъан —
Тюбю тюшген челек кибик.
Халкъы бла баралмагъан —
Бир бутакъсыз сенек кибик.
Эл оюмда болса бирлик,
Бирликде уа болур тирлик.

Эрге барлыкъ кызыны тыйгъан —
Кёкден жаугъан бузну тыйгъан,
Экиси да бирге ушаш,
Бек сүйселе кызы бла жаш.
Жорукъламай аман ызыны,
Эт оноун жетген кызыны.

«Макъырыучу киштик чычхан тутмайды»,
«Кёрген кёз да кёргенин унутмайды».
Битгинчи, энчи ишинги сагъынма,
Изар къарагъан кёзге да тогъунма.
Халал тенгинг махтау сурамай къояр,
Изар а битген ишинги да ояр.

Эшекден жыгғылгъан жашны
Чариш атха миндирмегиз,
Ол билалмаз атда бара:
Тенглерин бош кюлдюрмегиз.
Жокей болур, тура кетсе,
Ёсе-ёсе, бою жетсе.

Ичиндегин кёрмегенлей,
Гепили гыбытха кюлме.
Сени сер сёлешгенинге
Аз да ыразы туйюлме:
Эски гыбытда айран да, май да бар.
Билчи, анга халкъда махтау не къадар!

Тююшме кѡайыкѡчы бла,
Суудан ѳтгере турѡанлай.
Тюп-баш болур кѡайыгѡыгѡыз,
Бир биригизни ургѡанлай.
Кѡайыкѡчы жюзер да ѳтер,
Сени уа суу алып кетер.

«Кюн кѣрмеген кюн кѣрсе,
Кюндюз чыракъ жандырыр»,—
Байлыгъындан эсирсе,
Башын сѣзге къалдырыр.
Чыракъны да жандырыргъа заман бар,
Сѣгюм сѣзню да алмазгъа амал бар.

Ачы ашдан бир татмагъан
Татлы ашны сезалмайды.
Жашлыгъында чыныкъмагъан,
Къартлыкъ жетсе, тѣзалмайды.
Бош оздурмайын багъалы заманны,
Айыра бил иги бла аманны.

Киштик Қъапланнга жумуш этгенинде,
Кесин да Капланнга санап жашады,
Башха киштик юйюрлеге чамланып,
Он эки киштик баланы ашады.
Қъапланны Уучу жойгъандан сора уа,
Хар Киштикге жойкъууллана башлады.
«Жан тенглерим!» — дейди, макъырады ол,
Зулмуларын жабар ючюн излей жол.
Мардакемде айтып къояма къысха,
Ушама сен ол экибет Янусха.

Етюрюкню туюю жокъду,
Кётюрюрге жиби жокъду,
Тюзетирге жиги жокъду,
Бир да игилиги жокъду.
Кертичини — сёзю керти,
Аны жокъду къара дерти.

Махтанчакъ, ёхтем, осбар —
Элинден махтау алмаз,
Итинсе да не къадар,
Умутуна жеталмаз.
Махтау алыр ючюн туугъан элингден,
Ишге юйрен сен ахшы тенглерингден.

Адамны адамлыгы
Тюйюлдю сакъалында.
Адамны адамлыгы
Болады акъылында.
Сакъалны уа теке да жүрютеди,
Ол а элинге оноуму этеди?

Юй бийчесиз къалгъан киши —
Агуманды, тели кибик,
Сабий табалмагъан къатын —
Ичи къуру кели кибик.
Сабийлеринг аслам болса юйюрге:
Ырысхы, насып да келир юйюнге.

Кёрдюнҗ эсенҗ айыуну
Къайры баргъанын кетип,
Ызын неге ызлайса,
Къайгъы, гузаба этип?
Ийнанмагъан кесини кёзлерине,
Ийнанырмы башханы сёзлерине?

Ата туруп кюз биченде толанны,
Эсингде тут кышда келлик боранны,
Кётюрем болуун аш тапмагъан мал,
Ауарагъа къалдырыуун аллай хал.
Сора сени женгил ойнар сенегинг,
Билген кибик иш кызыңыр керегин.

Элде акъыллы къартла болмасала,
Жаш тѣлю да кетиучюдю серине,
Къартладан ахшы юлгю алмасала,
Башларла айыплы иште кѣрюне.
Намыслы къартлары болгъан
жамауат
Жашны къартха этиучюдю аманат.

Эмилик юсюнде чыдаялмасанг,
Жалкъасындан тутханлай баралмасанг,
Жыгъылсанг, къуйругъуна бош узалма,
Тенгле арасында кюлкюге къалма.
Эмиликни гиртчиле юйретелле,
Сора, иер салып, минип кетелле.

Эшекни не аямайын тюйсенг да,
Ол эшеклей кьалыр, ансы ат болмаз,
Жюгюн да тууарып, тюзге ийсенг да,
Шинжи тапса, кырдыкны да отламаз.
Эшек кылыккылыла да тубейдиле,
Аллайлагъа: «Эшек кибик»,— дейдиле.

Айтыр сёюн къысха айтхан — устазды,
Айталмай созгъанны оюму азды.
Игиди сёзю къысхасы,
Узуну ҫа — жантауну
Къачан да махтамайдыла
Мардасыз кёп жаншауну.

Къаргъа жумуртхадан кѣгюрчюн туумаз.
Ол табийгъат тѣресинден къутулмаз.
Къыз тилесенг, бил къалайды анасы:
Анасына кѣре болур баласы.
Уллу иште айып жокъду тѣзгеннге,
Артда боллукъну алгъадан сезгеннге.

Сабан сюрюп къайта келген Ёгюзню
Мюйюзюнде Къара Чибин келеди.
Башха Чибин, зызылдай, уча барып,
Мюйюзге къоннган Чибинни кёреди.
Сора, сорду: «Чибин, къайдан келесе,
Къарт Ёгюзню да мюйюзюне минип?»
Ол а айтды: «Уллу иш тындыргъанбыз,
Ёгюз да, мен да сау кюн сабан сюрюп».
Бу тамсилни таша магъанасы бар.
Оюм этген — кыйналмайын ангылар.

Къонагъын сыйлы кѳрмеген
Айып алыр кесине:
Адамлыкъ хапары кетер
Къонакъны биргесине.
«Къонакъ — кѳйдан жууаш, — дейле, —
Къонакъбайгъа кѳууанч», — дейле.
Къызгъанма ашарыгъынгы,
Ач мангылай жарыгъынгы.

Келин тойгъа сукъланмаз,
Асыл болгъан юй бийчеси.
Юйюне келин келгенча,
Къууана жашайды кеси.
Юй бийчеси — юй чырагъы,
Сюйген эрини ийнагъы.
Татлы тенгле эқиси да,
Чурум тапмаз бир киши да.

Адам тили махтау да келтиреди,
Адам тили адам да ёлтюреди.
Татлы тил халал тенгле тапдырады,
Шуёхлукъгъа ачхыч болуп турады.
Сакъ бол сен тилинге бла къолунга,
Чырмау тюшмез ючюн жашау жолунга.

Юсюнг жылынгандан сора,
Тонунгу кенгге быргъама.
Къарнынг бир тойгъандан сора,
Къалгъан гыржынынгы атма.
Сууукъ да, ачлыкъ да къайтып келирле,
Нечик тѣзгенинги сынап кѣюрле,
Этген жангылычынгы эсгерирле,
Эсингден кетмезлик азап берирле.

Жырсыз, тойсуз, оюнсуз кечинген эл,
Көгөтсиз терек бахчагъа ушайды,
Аны андан-мындан урса сууукъ жел,
Мудахлыкъда дыккы-мыккы жашайды.
Хар той-оюн болгъан эл белгилиди.
Аллай элде жашагъан бек игиди.
Оюмламай, жел къакъгъанлай, тюрленме,
Халкъда ахшы төреледен жиргенме.

Сен кесинге бойсунганнга кычырма,
Аны бөрү тюкча кёргенлей турма:
Тюшсе сени ол оноучунг болургъа,
Кесинг кыйналырса эркин солургъа.
Кычырыу болушса иш битдирирге,
Эшек бек кёп ишни мадарыр эди.
Тюшсе уа дайым кычырып жюрюрге,
Биринчи махтауну ол алыр эди.

Акъялманла бек эрттеден билелле:
Эл байлыгын адамла ёсдюрелле.
Закий адамла бир жолда барсала,
Ишни, окъууну да къолгъа алсала,
Муратларына, ажашмай, жетелле,
Элни къууанчлы, зауукълу этелле.

Юйде сабий кѣп болса — базар кибик.
Анда тап адеп болса — шахар кибик.
Юйде сабий болмаса — къабыр кибик.
Жагъынлы жангыз сабий — къадыр кибик.
Юйдегиге — юйюр керек,
Ол — жемишли алтын терек.

Туугъан жеринги ташы — ётмек кибик.
Туугъан жеринги сууу — шербет кибик.
Бек татлыды адамгъа туугъан жери.
Аны сюер ахыр-ауалгъа дери.
Сюйюп, сүйгенин тапмагъан — агуман.
Аны кечеси, кюню къара туман.
Ол ушар улуй айланган бёрюге
Не да бакъдырыр керекли телиге.

Заманынг, кьоян болуп, кьача эсе,
Сен аны кьуууп тутаргъа эгер бол.
Заманын сыраф иймеген ким болса,
Аллай адамгъа арсарсыз нёгер бол.
Заман — элекге кьуюлгъан суу кибик
Не да, юркюп, кьачып баргъан буу кибик.
Заман жолуна кьызынып барады,
Бир кьутулса, артха кьайтмай кьалады.

Бёрюню кьуйругъун чубур кессенг да,
Не къадар башха мадарла этсенг да,
Ол, сюрюуюнгю сакъларгъа, ит болмаз.
Аны дайым бёрю кылыгъы къалмаз:
Къарны не бек тойса да, кёзю тоймаз,
Малны, чола тапса, таламай кьоймаз.

Аман сѣз — къабыр сын кибик.
Иги сѣз а — алтын кибик.
Аман сѣз тюгендиреди.
Иги сѣз кѣл кѣтюреди.
Экиси — бир бирге чюйре:
Унутма, эсинге тюйре.

Туугъан жеринг — алтын бешик.
Букъгъан жеринг — жилин тешик.
Маккадан, Мадинадан да,
Ол угъай, сау дунядан да,
Сен сайла Туугъан жеринги,
Атма халкъынги, элинги.

Тюлкюню териси — душман кесине.
Андан бёрк этерге тюшсе эсине,
Адам аны тюлкюден сыдырады,
Кесине бёрк этип, кийип турады.
Бёрк окъуна этмесе да кесине,
Андан жагъа этер юй бийчесине.
Тюлкю, билалса, сакълар ючюн кесин,
Эшек тери этер эди терисин.

Кёк да бирди, жер да бирди халкълагъа,
Жашау тынчды аралары таплагъа.
Мамырлыкъ, тенглик — шуёхлукъ шауданы,
Хар заманда эсингде жүрют аны.
Шуёхлукъну, сыйлы кёрюп, байракъ эт,
Жамауатны насыплыкъгъа таукел элт.

Биринчи жангылычынгы кѳрмесенг,
Сен дагыда бир жангылыч этерсе.
Жангылычынга магыана бермесенг,
Тура кетип, бедишликке жетерсе.
Хар иште керекди ѳтгюр чемерлик:
Олду хар кимге да махтау келтирлик.

Эшек бла бир бауда тургъан Ёгюз
Эшек болур не да Эшекге ушар.
Ариу айта, къатына жууукъ барсанг,
Ол да, Эшек кибики, табанлап башлар.
Аман къылыкъ — бояу кибики,
Чанчылады, саяу кибики:
Эл айыбындан къутул,
Къылыкъсыздан кери тур.

¶

Сен атанга кыалай болсанг,
Алай болур жашынг санга.
Жаш кёргенин унутмайды:
Жашау юлгюсе сен анга.
Эсде тута кёп кыйынын,
Атангы дайым сыйлы кёр.
Суху болмай ангылата,
Жашынга да тюз юлгю бер.

Чычхан бала кьапчыкъ тешер,
Бёрю бала кьозу кесер.
Жашы атасына ушар,
Андан юлгю ала жашар:
Юйретме сабийинги терс.
Бер ариу адетледен дерс.

Бир агъачдан эки зат ишледиле,
Хар бирине энчи жумуш бердиле:
Бири — Къашыкъ, бал къотара туругъа,
Бирси — Кюрек, халжар тюбюн кырыргъа.
Бал Къашыкъ жүрюйдю, балгъа батыла,
Кюрек къалды, мюйюшлеге атыла.

Тау таугъа тюбемесе да,
Адам адамгъа тюбер.
Тюбеген адамынга сен
Жууаш къара, кѣз-къаш бер.
«Ариу сѣзде — аруу жокъ»,
Кюйсюзге — ышаныу жокъ.

Ийнек бузоу тапханда да,
Къоншулагъа сездирмез,
Тауукъ гаккычыкъ тапса уа,
Гузабадан тѣздюрмез.
Биреу уллу ишни сабыр мадарыр.
Биреу гитче иши ючюн махтаныр.

Ариу кыыз ариулай кыалыр,
Эски жыйрыкы кийсе да.
Ариу кыыз эрге да барыр,
Махтаймай жүрюсе да.
Ариулагыа — жол эркин,
Бирсилеге не мадар?
Ариу болмай, игиле
Төгөрекде не кыадар!
Бек кереги уа — иги,
Иги уа — жашау жиги.

Айтмагъан аман сѣзюнг,
Къулунг болуп сакъланыр,
Аузунгдан бир къутулса,
Башынга къайгъы салыр.
Атхан огъунг къайтмаз артха,
Ол баямды жашха, къартха.
Сѣз ушайды садакъ окъгъа,
Болушмаз акъылы жокъгъа.

Тюйюш башлагъан жашха
Тенги тырман этеди,
Халкъ жашауда сыналгъан
Адепге юйретеди:
«Хыйсап этмей, сѣзюнгю
Айтыргъа ашыкъма», — деп,
«Кагынг болмагъан жерге
Къалагъынгы сукъма,» — деп.

Уллу ишни чырмауу кѣп:
Ашыкъмайын оюм эт.
Жыйын башчы болгъан эсенг,
Жангылмай, тюз жолда элт.
Жолну тюзюн билир ючюн,
Айып туйюл соргъан да,
Махтаулуду бир акъылда
Тенги бла баргъан да.

Ушакъ эте, жол кыдыр.
Жырлай-жырлай, ишлей тур.
Ушакъ кьоратыр жолну.
Жыр этер ишни онглу.
Иш да, жыр да — кьарындаш:
Жырлай, ишле, иги жаш.

Иги малчы сюрююуне сакъ болур.
Аман малчы эринчек, кьоркъакъ болур.
Эринчекни сюрюую да арыкъды,
Жигерни уа кѣзю-къашы жарыкъды.
Аманны, игини эли биледи.
Иш элни байлыгъын да кѣтюреди.
Ишлеу — адамны иги кылыгъыды,
Иш — адамны жашау тутуругъуду.

«Къыз тилеген келечини
Къойну ётюрюкден толу»,—
Дегендиле. Сен а кесинг
Оюм эт. Кертими болур?..
Келечини сёзюн терсине тартма,
Боллукъ ишни да арт молжалгъа атма.

Мухар адам — кѣп ашаучу,
Ишлемейин, кѣп жаншаучу,
Жаншаууну чеги жокъ,
Махтаныр кереги жокъ.

Сабийинги кьубултсанг,
Кьоншунг анга гаккы берир.
Сабийинге урушсанг,
Кьоншунг аны чюйре кёрюр,
Чюйре кёрюр, чюйгюн этер,
Чурум табып, тюйген этер.

Киеуюнг жангыла эсе,
Къызынга сѣлеш.
Келининг жангыла эсе,
Жашынга сѣлеш.
Тѣртюсю да эштселе,
Иги хыйсап этселе,
Сѣзюнге тынгыларла:
Ким терсни ангыларла.
Жюрек жарсыу ташланыр,
Жашау татлы башланыр.

Тобукъланып жашагъандан —
Ёретинлей ёлген иги.
Метекеге ушагъандан —
Жилян болуп келген иги.
Айыбы жокъду ёлгенни:
«Халкъыма — къурман», — дегенни,
Халкъгъа насып излегенни,
Тюзлюк ючюн жан бергенни.

Қерти сѣз отда кюймейди,
Суугъа батып тунчукъмайды,
Ётюрюкню да суймейди,
Тюз жолунда талчыкъмайды.
Қерти сѣзню — нѣгери кѣп,
Қерти сѣз — жашаугъа себеп.
Ётюрюкге ол къажауду:
Ётюрюк — адамгъа жауду.

Тюшге дери Кюн, ахсакъ атха минип,
Кюнбатышха, ашыкъмайын, барады,
Тюшден сора, сау атын хыны сюрюп,
Ол, бек ашыгъып, жол кёлю алады.
Тюшге дери ишинге хыны узал:
Аны, мажарып, юсюнгден ташларча,
Дагъыда сен, къажымай, жигерлей къал,
Экинчи кюн жангы ишни башларча.

Ичгичи шоферни жолу «кенг» болур,
Ичсе, ол эки телиге тенг болур.
Машинасы ыйыкьдан юч бузулур,
Кёп кюнлени ишге чыкьмайын турур.
Шофер хакьын, кем этдирмей, алады,
Алса уа, ол буфет таба барады,
Юйюне да, ауа-сауа кьайтады,
Юйге келсе, жюз ётюрюк айтады.
Аллай махталырмы махкемесинде,
Дайым ичги тура эсе эсинде?

Уу жилянны башын эзсенг,
Ат басхан макъача этсенг,
Гылжа-мылжа бола кетип,
Ахыр ууахтысы жетип,
Къуйругъу да шошайыр,
Тепчиуден тапмай хайыр.

«Ит, халек айлана кетсе,
Не сюек, не тыякъ табар»,
Желкесине тыякъ жетсе,
Сынсып, юрюп, ташны талар.
Халек итни, кенгден атып,
Таш бла да урадыла,
Ызындан да, аман айтып,
Огъурсуз кычырадыла.
Ушама сен халек итге,
Нёгер бол ишчи жигитге.

Көгетлери элпек болгъан терекни
Бутакълары салынадыла жерге.
Көгетсиз шууулдай тургъан терекни
Бутакълары чюеледиле ёрге,
Кюн жарыкъны да алгъа кёредиле,
Бийикден къарап, ёхтемленедиле.
Аллай терек отун болур, от болур,
Терек бахчадан, кёп турмай, жокъ, болур.

Тулукъ тюбю тонкъайды,
Тогъуз къалач чыгъармы?
Ачлыкъ гѣжеф Топайны,
Чаллиу этип, жыгъармы?
Оюм ючюн — баш керек,
Гѣжефге да аш керек.

Окьюулуну, билимлини
Халкъда сыйлы кёредиле,
Аллай бирни багъасына
Жюз жахилни бередиле.
Жахиллик — жардан атарыкъ,
Окьюу, билим -- чыракъ жарыкъ.

Къузгъун айтды баласына:
«Мени ариу чиммакъчыгъым».
Қирпи айтды баласына:
«Жан дуккул, жумушакъчыгъым».
Ана хар заманда махтар баласын,
Иги бала да сюеди анасын.

Халкъ айтыулада жюрюйдю бу хапар,
Оюмласанг, терен магъанасы бар.
«Сабий табаргъа жатханында къатын,
Бир багъырбаш, узун жилян тапханды.
Аначиси, аны кѣрюп сыфатын,
Олсагъатдан ѳлтюрюрге чапханды.
Къатын а: «Къой, ѳлтюрме баламы!» — деп,
Жилянны къойнуна алгъанды, сермеп.
Сора къысханды къымыжа белине,
Жилян анга сабий халда кѣрюне».
Баласын ана мардасыз бек сюер,
Ийнакълар: «Сенден алгъа ѳлейим!» — дер.

Сын болгъанлай, кѣз къакъмай къарашалла
Жилян Макъагъа, Макъа да Жиляннга.
Мен да къарайма алагъа жууукъдан,
Ол асыры сейир кѣрюнюп манга.
Жилян аузун кенгнге керди, сызгъырып,
Макъа ары секирди, тешик сунуп.
Макъа, къапханнга тюшгенча, тутулду,
Ол жиляны тамагъына жутулду.

Къара кюнде бушуулукъгъа женгдирме,
Сени суймегенни кёлюн кенгдирме.
Батыр, жарыкъ жүрют жашау халынгы,
Мудах этме халал шуёхларынгы.
Таукел жүрек — тау ыфчыкдан аудурур.
Тюнгюлмеклик — ырбынга тыйып турур.

Эчки, Улакь да зауукьлу жашалла,
Экиси да жемни бирге ашалла.
Эчки, аз-аз ашай турду да, тойду,
Андан сора ашагъанын да кьойду.
Улакь, тойса да, ашагъанлай турду.
Сора, кьарны жыртылды да, макьырды.
Улакьчыкьгъа ахыр ууахты келди:
Жуттайлыгъыны хатасындан ёлдю.
Мардасыз ашау саулукьгъа заранды.
Тойгъандан сора ашалгъан харамды.

Халкына нёгер болмагъан
Туумагъаннга ушайды,
Этген умуту толмагъан
Дайым мудах жашайды.
Халкы сүйген төрге ётер,
Ахшы умутуна жетер.

Арыкъ бѣрю, ачдан ёле,
Иегилери кѣрюне,
Тура эди кетип бара,
Аякъларын кючден ала.
Къойчула айтдыла, эслеп:
«Тогъуз къой жутхан болур»,— деп.
Айталла ёмюрден бери:
«Ашаса да — бѣрю,
Ашамаса да — бѣрю».

Ач бѣрю, къарангы агъачдан чыгъып,
Къойчу къош туурагъа жашырын келди.
Къош аллында, быдыркъыгъа да тагъып,
Къой соя тургъан къойчуланы кѣрдю.
Сора, кенгден термилип, эсней эди.
«Бу дуняда тенглик жокъду,— дей эди.—
Мен жанласам, ит бла къуудуралла,
Кеслери уа къалай эте туралла?!»

Тютюнчю тютюн ичеди,
Халкъгъа аман ыз бичеди,
Кесине кыяу салады,
Ауруучу болуп къалады.
Ол, тохтамай, къах-къух этер,
Ахыр кюннге да терк жетер.
Ажал аны алып кетер,
Ол жатар жер болур тар кёр.

Сюймеклик болмагъан юйге
Урады ёлюм жели.
Зауукълу жашаргъа суйген,
Суйсюн ёмюрге дери.
Сюймекликни — чеги жокъ.
Ёлюмню кереги жокъ.

Къарт, къарыусуз, арыкъ атны
Сырты кызыл жаурду,
Алай тохарны кесине
Къуйругъу да ауурду.
Къарыусузгъа къалдыралла
Къартлыкъ бла арыкълыкъ.
Ала кёп абындыралла,
Бермей жүрек жарыкълыкъ.

Ким жазгъанын нек сурайса,
Жазылгъаны иги эсе?
Анга чурум нек къурайса,
Тюзлюгю белгили эсе?
Жумуртхада тюк излеме,
Ахшыгъа: «Аманды»,— деме.

Башханы жерини жюз жаз башындан
Туугъан жеринги ахшыды бир кышы.
Тоюп турсанг да башханы ашындан,
Тынчайтмайды Туугъан жерни сагъышы.

Къаргъала тенг болмайдыла
Бийикде учхан къушлагъа.
Къаргъа бла шуӕх болсанг,
Кӕп къонарса багушлагъа.
Къарагъанла сени кенгден кӕрюрле,
Шуӕхунга кӕре багъа берирле.

Башынг аурур, кѣп жаншасанг.
Къарнынг аурур, кѣп ашасанг.
Марданы себеби барды.
Хар ишни да эби барды.
Махтауду боллукъну кѣрген,
Ишге тюз магъана берген.

Къоншу къоншуну кюзгюсю болады.
Къоншу къоншудан кѣп юлгю алады.
Ахшы къоншу жүрек тынчлыкъ салады,
Халал къарындашча болуп къалады.
Сен къоншунга дайым иги юлгю бол.
Керти кюнде тыянчагъынг болур ол.

Ишде жүрюген темирни тот кесмез,
Қысыр кая кыбырганы окъ тешмез:
Ишлей турган айтхылыкъ тири болур,
Ишлемеген — эринчек, кирли болур.
Қатылыкъ, жигерлик, беклик да керек,
Болалыр ючюн чынтты темир терек.

Ёлюрге сюе эсенг —
Кесинге къабыр сайла,
Жашаргъа сюе эсенг —
Халкъынга жарай айлан.
Халкъы бек суйген адам,
Ёлсе да, элде къалыр,
Анга къоркъуу салмайды
Кеси сайлагъан къабыр.

Эринчеклик шарайыпды кимге да,
Унутма аны кечеде, кюнде да.
Эринчек ишин молжалгъа атады,
Бир бирде уа ушхуурсуз жатады.
Жигер адам ишин женгил мажарыр,
Махтаулу жыйынны аллында барыр.

Кеси ишлеп хакъ алмагъан,
Ахчаны къыйматын билмез.
Жюреги бир къууанмагъан,
Не ышармаз, не да кюлмез.
Жигер болсанг — къууанч келир,
Элинг сени сыйлы кёрюр.
Бедишликди ишлемейин жашагъан,
Уялмай, башханы хакъын ашагъан.

Кесине намыс излеген,
Бир ызгъа кѣп жаншамайды.
Кесине саулукъ излеген,
Бир ызгъа кѣп ашамайды.
Эслеп ызындан боллукъну,
Эсингде тут бу жорукъну.

Атанг, ананг урушсала, тѣзюп тур:
«Ийнек аягъы бузоу ёлтюрмейди».
Юйретиу дерслерине эсинги бур,
Юйрениу дерс а заран келтирмейди.
«Иги бол!» — деп, урушалла атала,
Сабийлери къалмаз ючюн хатагъа.

Эски тоннга тогъуз жамау салсанг да,
Ол жангы болмаз.

Осал жашны сен не бек махтасанг да,
Элде махталмаз.

Осаллыкъны юсден кери ташларгъа
Къыйын туююл хыйсап этген жашлагъа.

Тонгузну азыкъ тепсинге чакъырсанг,
Какасын тепсинги юсюне салыр.
Тонгуз адеп, намыс, төре билмейди:
Не заманда да ол тонгузлай къалыр.
Адепсизге болма нёгер,
Болсанг, сени элинг сёгер.

Эки кьолу болмагъан кьарс уралмаз,
Бутлары болмагъан ёре туралмаз.
Нёгер нёгерге тыянчакъ болады,
Жангыз кьалгъан а жалынчакъ болады.
Уугъа барсанг — эгер керек,
Тынч жашаргъа — нёгер керек.

Бай юйле экишер кирит салалла.
Уручула аллай юйге баралла,
Анда тапханларын урлап алалла.
Юй иеле, оу-шау эте, къалалла.
Шекли этме уручуну юйюнге:
Ол, сынчылап, къарар жашау кюйюнге.
Уручуну къалмаз аман ниети:
Жокъду аны уялыр, къамар бети.

Итле гырылдашалла, талашалла,
Бёрюню кёрселе уа — жарашалла.
Жыйын болуп, бёрюню кёуадыла,
Жеталсала уа, талап, бууадыла.
Керти кюнде тукъум, учхун тийишир,
Шуёх болуп, душман бла тюйюшюр.

Чирик къанга чюй тутмаз.
Хауле киши юй тутмаз,
Хайыр этмей кесине,
Айланыр хаулесине.
Юйю сууукъ жел этер,
Аны сёзюн эл этер.

Юйюнге кьонакъ келсе,
Сагъатынга кьарама.
Сен кьргенни ол кьрсе,
Кьрмегеннге санама.
Мудах халынгы билир,
Санга жашырын кюлюр.

Окьюу бла юйрениу
Тауусула билмейле.
Окьюу, билим алыргъа
Эринчекле суймейле.
Эринмейин, окьюу, билим ала тур.
Илму жарытхан жол бла бара тур.

Тамычы кѣп тама кетсе,
Ташны да чунгур этер.
Узун жолну бара кетсенг,
Бошалыр кезиу жетер.
Махтаулуду ишге кѣркѣмай узалгъан,
Умутуна кѣжымайын баралгъан,
Жумушунда хорлау юлгюле салгъан,
Халкѣдан, кѣыралдан да махтау алалгъан.

Аракъыгъа: «Сау кел!» — десенг,
Акъылынга: «Сау къал!» — де.
Хар кюн сайын ичип келсенг,
Тыячлыкъ болмаз юйюнгде.
Акъыллыла ичгиге алдатмайла,
Намысларын «Шайтансуугъа» сатмайла.

Кюннге кюйген гюл окъуна
Мурсадан эсе — иги:
Огъурсуз къыз келтиргенни
Жабылады эшиги.
Жууаш къатын бек сюдюрюр,
Огъурсуз дайым кюйдюрюр.

Иги чакъгъан тереклеге
Бал чибинле келелле,
Терек бахча ёсдюргенге
Бал да элпек берелле.
Ахшылыкъгъа — ахшылыкъ!
Махтауду аллай кыылыкъ.

Биреу, келип, сени кёрсе,
Тёредеча, салам берсе,
Ёрге кьобуп, жууап эт:
Алайды таулу адет.
Адетлени игилери
Жюрюйле ёмюрден бери.

Ашай туруп — жаншама,
Жаншай туруп — ашама:
Не тилинги чайнарсa, къанатырса,
Не эрнинги къабарса — къаралтырса.
Тынмай жаншау неге керек?
Бир кесек тѳзерге керек.

Бир бирни ангыламагъан юйюрге
Намыс, насып, ырысхы да кем болур.
Акъыл дерсни бералмагъан юйюнде,
Эл ныгъышда керексиз ёхтем болур.
Бирикген юйюр къурч къала кибикди,
Аллайны уа намысы да бийикди.

Ишни суйген, ишсиз кьалмаз,
Мехеллеге боюн салмаз,
Ишине кечигип бармаз,
Жамауатдан айып алмаз.
Иш — жашаугъа жигинжиди:
Ишлемеклик бек игиди!

Ётюрюкчюню антына,
Тауукъну уа къанатына
Акъыллыла ийнанмайла,
Бир заманда ышанмайла:
Тауукъ, къанат къагъып, учар,
Ётюрюкчю, алдап, къачар.

Киеу нёгерге барсанг,
Биреу бёркюнгю алса,
Чамланма, тёзиюмлю бол:
Жюрюген оюнду ол.
Кёлкълды жокъ оюнда —
Сюймекликни тоюнда.

Атасы айтханны жашы этмесе,
Анасы айтханны кызы эштмесе,
Юйюрден даулашыу, дауур кетмесе,
Ол юйюрню киши да тюзетмесе,
Юйюр ушар буз ууатхан терекге
Не тот кесген эски темир челекге.
Жарашыулу жашамагъан юйюрде
Ырысхы, насып да болмаз ёмюрде.

Къузгъун баласы къара къузгъун болур,
Анга: «Акъ»,— десенг да, къаралай къалыр.
Аман итни къуйругъу узун болур,
Къуйругъун суйрей, куркасына барыр.
Болмагъаннга: «Болгъанды»,— деп,
къаргъанма,
Осал ишге, иги сунуп, алданма.

Саякъ киши, кеси сезмей, гулады:
Башханы къатынын да къыз сунады.
Башха къатынга сукъланып къарайды,
Кесиникин юй шапагъа санайды.
Аллай киши учузду, кюлкюлюкдю,
Сапда тохтамагъан балта кибикди.

Бир кьолда бармакъла кибик,—
Бир юйюрню адамлары,
Болалсала жигер, жигит,
Тап юлгю бере халлары,
Ишге бирден узалырла,
Халкъ аллында махталырла.

Къаргъа башы болгъанны
Бурну кыхха батылыр.
Қирли адамны аты
Аман бла айтылыр.
Къаргъа да, кирли да болмай къалыргъа
Қюреш, ёлюп ташайгъынчы къабыргъа.

Ат махталады жүрюшөне кёре,
Адам махталады ишине кёре.
Сагъыш эт. Кертиди ол.
Ахшы иште алчы бол.

Бир сиркесин кӱргенлей,
Кюйдюрме жуургъанны.
Андан эсе, тут, жокъ эт
Сиркени туудургъанны.
Кӱп затны да болуучуду сылтауу,
Шырт деп, жанынгдан чыгъарча чырмауу.

Ауруй эсенг, аурууунгу жашырмай,
Ачыкь айтып, дарманына жолукьдур.
Гиз-гиз эте, кимге болса баш урмай,
Докторлагьа бакьдырыргьа бара тур.
Керти болушлукь табарса аладан,
Аладыла кьутхарлыкь аурууладан.

Ашыгъып суйсенг — кёзюнг алас кёрюр.
Терк ийнансанг — къуртха алдап жиберир.
Бил, ашыкъгъан суу тенгизге жетмейди,
Талап сургенин узакъгъа элтмейди.
Сен бир сёлеш, эки эшт.
Ашыкъмайын оюм эт.

Тюе кеси не бек уллу болса да,
Анга, тобукъландырып, жюк салалла.
Сора, ол не адыргыгъа кълса да,
Сыртына минип, аулакъда баралла.
Уллуну да тобукъландырадыла,
Сюймесе да, боюн салдырадыла.

Мал иеси кюз солуса,
Малы кыыш кётюрем болур,
Алай, закий, жигер болса,
Иш тындырып, эркин солур.
Ишлемесенг — малынг арыкъ,
Иш тындырсанг — кёлюнг жарыкъ.

Сен намыс этсенг атанга, ананга,
Башхала да санга намыс этерле.
Алайсыз а къалырса ауарагъа:
Сабийлеринг телисине кетерле.
Болма, жаным, юйюрюнге хамакур.
Хар заманда ариу юлгю сала тур.

Хораз кычырмай кыйса да — танг жарыр,
Кюн да чыгъар, кеси жолуна барыр.
Сора хораз нек турады махтанып,
Кикиригин кызартып, къанат кыагып?
Хораз тыйюлдю билгич,
Боллукъ ишни кёргюзгюч,
Не уллу кычырса да,
Къанат кыагъа турса да.

Ненча тилни сен билсенг,
Анча адам боласа.
Ана тилни билмесенг,
Жарымгъа саналаса.
Орусча жаркъмалатып,
Кёпле мур-мур этелле.
«Салам алейкум!» — десенг,
«Драсти!» — деп, кетелле.

Тютюн ичиу саулукъгъа чурум болур
Тютюнчюню ёпкеси къурум болур.
Ойламагъан дайым тютюн тартады,
Кеси сезмей, жашауун къысхартады.
Тютюн ичиуню санама керекге,
Тютюнню ууун жайма тегерекге!

Ниет бирлик — шуёхлукъну шауданы.
Хар миллет да эслеп жүрютсюн аны.
Бир бирге чамланыр сылтау туумасын,
Къоншу къоншугъа къаш тие турмасын.
Дарман чапыракъ болады шуёхлукъ,
Тынч жашаугъа жол салады шуёхлукъ.

Бир жангы назмуланы мажараса,
Эрикмей кюреше кетип жазыудан.
Жокъду хайыр, хыйсап этип къарасанг,
Тузу-мыстысы болмагъан назмудан.
Дайым сёз шыякыны къазыу керек,
Ма аллай назмуланы жазыу керек:
Окъугъан, тынч ангылап, истеп болгъан,
Сёзю — аз, магъанасы уа кёп болгъан.

Қыаплан уугъа бара эсенг,
Иш болмаз ючюн осал,
Он къркъакъ нѣгерден эсе,
Бир батыр нѣгерни ал.
Къркъакъла къркъуу себерле.
Керекми аллай нѣгерле?

Юйю тоналгъан жарсыйды:
«Кёп затым урланды»,— деп.
Юй тонагъан да жарсыйды:
«Анда кёп зат къалды»,— деп.
Гудучула, гунч боллукъла,
Урлап да къутулалла,
Алай ала бир заманда
Тюръмеге тутулалла.

Огъурлу адам, суйюп, алгъыш этер,
Огъурсуз а, чамланып, къаргъыш этер.
Алай къаргъыш — къарыусузну ишиди,
Дайым юсюнде жюриор бедишиди.
Хыйсап эт да, амандан юлгю алма,
Эл аузунда къаргъышчыгъа саналма.

Бёрю, Эшекни кёрмей,
Агъач таба барады,
Эшек а, аны эслеп,
Гузабагъа къалады.
Сора Бёрю узакъдан
Ол Эшекни кёреди,
Арсар болмай, сызылып,
Анга чабып келеди.
Эшек, окъуп, тыпырдап,
Урчукъча, бурулады.
Кёрчю, энди Эшекни
Бёрю жырта турады!

Жилян хауурусун ташлагъанлыкъгъа,
Жюреги эски халында къалады.
Ол, жууаш тургъаннга ушагъанлыкъгъа,
Жашырын, суйреле келип, къабады.
Душман душманлыгъын этер,
Къабып, уун жайып кетер.

Аяз да жокъ, жауун да жокъ.
Жерни кюн кьууурады.
Макъаланы кёллери да
Кьуруп, кьатып турады.

Кёл кьуруса да, макъала,
Бардыра гьур-гьурларын,
Ахшы умутну юзмейле,
Унутмайла жырларын.

Кюн сел болду, жауун жауду.
Мытыл кёлде — суу элпек!
Алгьындан эсе уа, энди
Жыр айтылыр бютюн бек.

Мыт-мыт этген Мыттайны,
Эринчекни, жуттайны
Тулукъ толу сёзю бар,
Гыржынлада кёзю бар,
Ашагъаны — бёрюча,
Ишлегени — телича.
Дерсин иги билмеген,
Юйренирге суймеген,
Гыржын гота, сер Мыттай,
Арабыздан кери тай!

«Кереклий шинтиги бийик болур,
Огъурсузну былхымы кюйюк болур»,—
Дегендиле бурунгулу хакимле,
Оюм эте, сынап къарай хар кимге.
Керекли бийик шинтикге махтаныр,
Огъурсуз да талай палахха къалыр.
Ушама махтанчакъгъа, огъурсузгъа.
Болуша тур кесингден къарыусузгъа.

Къарыусузгъа болушлукъ эте билген,
Жангылгъанны да тап тюзете билген,
Жашау жолун, шашмай, узакъгъа кёрген,
Не миллет бла да жарашып келген,
Адыллыгъа, акъыллыгъа саналыр,
Эслилени тизгининде баралыр.

Бошалдыла жангы мардакемлерим.
Жаратсала ауулларым, эллерим,
Энтда кьолгъа алыр эдим кьаламны,
Ачыкълар ючюн игини, аманны.
Оюмлу халкъды сюдюню игиси:
Халкъым болсун жазгъанымы сюдюсю.

Гуртуев Б. И.

Г — 957 Книга миниатюр.
Нальчик: Эльбрус, 1990.—
216 с.

ISBN 5-7680-0558-7

В книгу одного из основоположников балкарской письменной литературы Берта Гуртуева вошли миниатюры, где автор удачно обыграл народные изречения.

Книга выходит к 80-летию народного писателя Кабардино-Балкарии.

Г 4702100200-090
M125(03)-90 Без объявления С(Балк)2

Литературно-художественное издание

Берт Исмаилович ГУРТУЕВ

КНИГА МИНИАТЮР

На балкарском языке

Художник *Х. М. Пишхачев*. Художественный редактор *В. Л. Захохов*. Технический редактор *Л. А. Глухова*. Корректор *Ф. Я. Тепеева*. ИБ № 2670. Сдано в набор 08.09.90. Подписано к печати 13.12.90. Формат 70×108¹/₆₄. Бумага типографская № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. п. л. 4,72. Усл. кр.-отт. 4,72. Уч.изд. л. 2,12. Тираж 1000 экз. Заказ № 6294. Цена 40 к. Издательство «Эльбрус». Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6. Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года Госкомиздата КБАССР. Нальчик, пр. Ленина, 33